

**ПРЕВОДНИ ТРАНСФОРМАЦИИ, ИЗПОЛЗВАНИ
ОТ АНАСТАС ГРАНИТСКИ
В РУСКО-БЪЛГАРСКИЯ РАЗГОВОРНИК ОТ 1878 г.**

Детелина Овчарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**TRANSLATIONAL TRANSFORMATIONS, USED BY ANASTAS
GRANITSKI IN A RUSSIAN-BULGARIAN PHRASEBOOK
FROM 1878**

Detelina Ovcharova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article examines a Russian-Bulgarian phrasebook from the 1870's, authored by Anastas Granitski. The aim of this text is to present briefly some of the translation methods and techniques used by the author. The article attempts to analyze the translational transformations that the author makes in his Russian-Bulgarian phrasebook.

***Kew words:** Anastas Granitski, Russian-Bulgarian phrasebook, translational transformations*

Преводът е ситуация на двуезична комуникация, в основата на която лежи билингвизмът, т.е. способността преводачът да използва в комуникацията два езика. Всеки преводач, попадайки в ситуацията на комуникация на един от двата езика, неизменно изпитва въздействието на другия език. В неговата реч в по-малка или по-голяма степен се проявяват признаци на интерференция (т.е. въздействие на системата на единия език върху другия в условията на двуезичие), като за интерференцията най-често си спомняме, когато става дума или за чуждоезиково обучение, или за превод от един език на друг (Томанова 2009: 6).

Преводаческият процес не е проста замяна на единици от един език с единици от друг. В действителност става въпрос за сложен процес, в който преводачът е изправен пред редица трудности и предизвикателства. Прибягването до определени замени или преводачески

трансформации се обуславя от различията между изходния език и езика на превода. Пълно сходство между двете езикови системи, както и пълно, неподлагашо се на компенсирание различие, се среща доста рядко. Фактът, че при превод на отделните езикови единици съществуват съответствия в езика, отдавна е известен на преводачите и на теоретиците на превода, което е причина за възникването на различни подходи към тях и на различни преводачески школи според ориентацията им към лингвистиката, литературната компаративистика или към културните изследвания. Различното разбиране и назоваване на преводаческите трансформации (техники на превод) налагат периодичното им преформулиране с цел уточняване на концепциите за тях и определяне на границите им, за да имат конкретна практическа стойност (Сиракова, Мичев 2012).

Необходимо е да уточним, че когато говорим за трансформация на текста, имаме предвид преобразуване на текст от един език в текст на друг език. Но това преобразуване не трябва да се разбира буквално – самият изходен текст (оригиналът) не се „преобразува“, защото той не се променя сам по себе си. Този текст, разбира се, остава непроменен, но от друга страна, на негова основа се създава друг текст на друг език, който наричаме превод. С други думи, терминът „трансформация“ се употребява в този смисъл, когато се използва в синхронното описание на езика като цяло: става дума за определено отношение между два езика или речеви единици, от които едната е оригинална, а втората се създава на основата на първата (Бархударов 1975: 6).

Книжовниците се занимават с преводаческа дейност много преди да се появи науката за превода. Появата и утвърждаването на преводаческата практика през Възраждането изпреварва науката за превода, чиито първи наченки са също през този период. Макар да нямат нужната задълбоченост и научност, излезлите материали маркират основните проблеми от общата и частната теория на превода, като ударението се поставя главно на онези въпроси, свързани с нуждите на конкретната преводаческа дейност.

Въпреки че се подчертават специфичните национални нужди и се търсят решения в зависимост от българските условия и конкретните потребности, все пак в тези първи стъпки нашите преводачи се облягат на постигнатото в европейската преводна теория.

Преведената от А. Илиев статия „Нѣщо за прѣводѣтъ“ много добре се вписва в контекста на времето, като третира така актуалния за българската културна действителност въпрос на превода, като за първи път се изтъква необходимостта от установяване на ръководни

теоретически принципи в преводаческата дейност. Подчертават се разсъжденията за огромното значение на превода в обществения и културния живот на народите (Иванова 1994: 48).

При превеждането има правила, но без да чувства идеите и съдържанието на оригинала, без съвършено познаване на двата езика преводачът не би имал успех. Възрожденските ни преводачи много често разискват важния за тях въпрос – превод по идеи и дух или буквален превод от източника. От двата подхода, които препоръчва Й. Юнгман, най-добрите ни възрожденски преводачи се придържат към този, чрез който преводачът се доближава най-близо до изходния текст както по идеи и съдържание, така и по форма и език (Иванова 1994: 49).

Тези принципи не са остарели и за съвременната теория на превода, където на преден план се изтъкват същите два основни критерия при оценка на художествения превод – „вярност“ на възпроизвеждането и „художественост“, като се посочва, че крайностите водят до нежелани последици – буквален превод в единия случай, и украсен – в другия случай.

Българските възрожденски преводачи се съобразяват със структурно-съдържателния принцип на превода, т.е. държат сметка за съдържанието и предназначението му. Демократизмът е отправна точка в техните възгледи и практика – те се стремят преводът им да бъде „вразумителен“ за всички, „да се въведе във вси къщи и колиби“. Разбира се, понякога, в зависимост от поставените цели преводачите прибегват до свободен превод (Иванова 1994: 49).

През третата четвърт на XIX век особено актуални са въпросите, свързани с превода и преводния език. В редица свои статии вестник „Македония“ маркира някои проблеми от общата и частната теория на превода, като се акцентува главно върху онези въпроси, които имат практическа насоченост и се отнасят до българския превод. Като се подчиняват на специфичните национални нужди, преводачи търсят ръководни теоретически принципи, правят опити за подходяща интерпретация и осмисляне на тези идеи (Иванова 1998: 61).

В отделни статии се напомня отново за двата принципа, които може да избере преводачът – свободния или буквалния превод. От разискванията по тази тема личи, че мнозинството наши книжовници се застъпват за точния превод. Визирайки тази категория преводачи, А. Пюскюлиев обобщава тяхното мнение: „други желаят да намерят в него (превода) не само характера на оригиналният писател, но и геният на неговият език“, т.е. препоръчва се най-добрата възможност –

съдържанието, духът, идеите на оригинала да се предадат чрез точен, ясен и близък до оригинала език. Същевременно се обръща внимание и върху неблагоприятното явление интерференция – най-вече при свободния превод – „когато тълкуващи, езикът на който превожда зема без да забележим цветът или боята на онзи език, от който превожда“ (Иванова 1998: 61).

Анастас Гранитски също се придържа към буквалния превод на думите и изразите в своя разговорник. Само в отделни случаи прибегва към свободния превод по смисъл, когато това е необходимо, за да се улесни ползвателят на разговорника.

В своите преводни творби Гранитски показва много добра подготовка и отлично владение както на разговорната лексика, така и на книжовната. Важно е да се отбележи, че когато се превежда от близкородствени езици, от една страна, преводачът е улеснен в своята дейност, но от друга страна, това може да го въведе в капан. В своите преводи книжовникът винаги се стреми да бъде максимално точен. В преводната си дейност Гранитски се води по-скоро от езиковия си усет и от практиката си на преводач.

На много места в разговорника се вижда колебание при избора на разговорна или на книжовна форма. В тези случаи Гранитски прибегва до използването на уточняващи лексеми. Такъв е случаят с превода на руската лексема *стойте*. Авторът я превежда *чакай*, но в скоби е дал уточнение на значението – *спри се, не върви (Стойте. – Чакай (спри са, не върви)* (стр. 18¹). Подобен е случаят и с превода на *не кричите*. Предпочетен е книжовният български еквивалент *не викайте*, но в скоби е отбелязан и по-често използваният по онова време диалектен израз *не гълчете (Не кричите. – Не викайте (не гълчете)* (стр. 18). Можем да предположим, че лексемата *гълчете* е била по-позната и често използвана по онова време, защото я намираме и в речника на Дювернуа *Словарь болгарского языка*, който отразява лексикалното състояние на българския език през XIX век (Дювернуа 1889: 28). Такова предпочитание при избора на форма се наблюдава и при превода на *дверь*. В този случай е предпочетена формата *порта*, а в скоби е дадена лексемата *врата (Отворите дверь. – Отворете портата (вратата)* (стр. 18). Тук преводачът е предпочел да поясни чуждата заемка с българския вариант.

¹ Навсякъде в текста със страница в скоби се означава изданието на А. Гранитски, посочено в библиографията.

Трябва да отбележим, че руската дума *шутка* е преведена с книжовното съответствие *шега*, но в скоби Гранитски е използвал за уточнение лексемата *глума* – дума, която от съвременна гледна точка е остаряла и означава „подигравка, шега“. През 70-те години на XIX век обаче тази дума е широко използвана в книжовната реч, доказателство за което откриваме отново в речника на Дювернуа *Словарь болгарского языка* (1889: 366).

В своята практика като преводач Гранитски се ръководи от теоретическите принципи в преводаческата дейност, използвани през Възраждането. Преводачът се придържа към мнението съдържанието, идеите на оригинала да се предадат чрез точен, ясен и близък до оригинала език. Спазването на този принцип се вижда и при свободния превод по смисъл. Интерес представлява преводът на руското словосъчетание *поздравляю вас*. Авторът го е превел *сърадвам Ви* – този израз се е използвал в периода, когато е създаден разговорникът, паралелно с познатия ни и днес израз – *поздравявам ви*.

Обяснимо е предпочитанието на Гранитски да подбира своите преводни изрази, като се съобразява с предназначението на разговорника, а именно за общуване в по-непринудена битова обстановка. Като доказателство можем да приведем следния израз:

Стойте смирно е преведен *чакай и мълчи* (стр. 18), което е пример за преводаческа трансформация на заместване на една дума с друга според класификацията на Бархударов² (Бархударов и Рецкер 2003: 78). До използването на този вид преводна трансформация Гранитски прибегва и в следния случай:

Пустое. – *Лъжа е* (стр. 20).

Последният пример е доказателство за отличното владение както на разговорните, така и на книжовните езикови форми. Ако преводачът се придържаше към буквалния, а не към ситуативния превод, би превел *празен, пуст*. Гранитски обаче показва завидно умение в боравенето с българската лексика и е свързал своя превод с третото значение на думата, а именно *празна работа, глупости*, което е по-близко до *лъжа*.

Интересен избор е направен при превода на думата *удовольствие*. Гранитски е използвал българската дума *благодарение* в следния

² Л. С. Бархударов разглежда четири основни вида трансформации: 1) разместване; 2) замени; 3) добавяне; 4) изпускане.

израз: *Вы сделаете мне честь и удовольствие* (стр. 24). – *Ще ми направите чест и благодарение*.

Руската лексема *приказание* авторът е предпочел да преведе не като *нареждане, разпореждане, заповед*, което е българският преводен еквивалент, а *повеление* – дума (същ. име), която е образувана от глагола *повелявам* – *заповядвам, изисквам*. Този избор на книжовника е обясним, защото в своята книжовна дейност той се съобразява с общобългарската практика.

В изказа *не стои и говори об этом* (стр. 26) глаголят *стои* е преведен *чини* (*не чини и да говорим за това*) – израз, типичен за разговорната реч от XIX век. Като доказателство за това твърдение можем да приведем примери от разговорници и на други автори от този век. И Фотинов (1845: 4), и Найденов (1858: 27) използват лексемата *чини* в своите пособия, издадени по онова време. Следователно тази дума е била по-често употребявана в разговорната реч през разглеждания период.

Важно е да обърнем внимание на руския израз *снег идёт хлопками* (стр. 37). Гранитски е предпочел да използва свободен превод и е превел *снегът вали на топчета*. Руската дума *хлопок* означава *памук*, затова по-подходящ би бил преводът *снегът вали на парцали*.

Трябва да отбележим превода на следния израз: *Ветеръ переменился, с другой стороны начал дуть*. Книжовникът го е превел *Вятърът се промени, от друга страна начена да вее* (стр. 38). Преводачът е предпочел да използва думите *начена* и *вее*. Това предпочитание на лексеми показва, че Гранитски познава много добре лексикалната система на езика. В речника на Дювернуа³ думите *започна* и *начена* са представени като синоними. В този случай от двата синонима преводачът избира този, който смята за най-подходящ за дадената ситуация.

Обяснимо е предпочитанието на автора на места да използва свободен превод, защото по този начин предава по-точно духа на оригинала. В следните изрази авторът използва естествени народно-разговорни изрази в речевия етикет: *Здоровъ – Твърде добре; Всё ли вы в добром здоровье? – Как се поминувате?* (стр. 9). Преводните изрази са пример за граматични трансформации според класификацията на Рецкер в съвместен учебник с Комисаров и Тархов (2005: 97 – 98).⁴

³ Вж. Дювернуа, А. Л. *Словарь болгарского языка* т. 1, 1889: 717, 1370.

⁴ Рецкер (съвместен учебник с Комисаров и Тархов) посочва следните по-подробни видове трансформации: 1) граматични (преобразуване на структурата

От началото и след 50-те години на ХХ век въпросът за преводаческите трансформации намира място в трудовете на такива теоретици на превода като Я. И. Рецкер, А. В. Фьодоров, Л. С. Бархударов, А. Д. Швейцер, В. Н. Комисаров, Л. К. Латишев и др. От голямо значение в теорията на превода е определението на Бархударов (1975: 5) за същността на преводаческите трансформации, тъй като то в голяма степен разкрива същността на този въпрос. Според него става въпрос за междуезикови преобразувания, пренареждане на елементите от изходния текст, операции на повторно изразяване на смисъла или перифразирание за постигане на преводна еквивалентност. Терминът „трансформация“ се използва най-вече за изразяване на определени отношения между изходния текст и неговия превод, за своеобразна замяна в процеса на превода на една форма с друга. Според тази изходна постановка преводаческите трансформации представляват междуезикови операции на повторно изразяване на смисъла. В. Н. Комисаров (2004: 172) определя трансформацията като преобразуване на отрязък от текста на оригинала в текста на превода, като я нарича „операционна единица“ на преводаческия процес. И. С. Алексеева (2010: 166) разбира под трансформации междуезикови преобразувания, които изискват „реорганизиране“ на лексикално, граматично и текстово равнище.

Ако използваме класификацията на Рецкер (2004: 97 – 98) за видовете трансформации, трябва да отбележим, че Гранитски използва в своя разговорник граматична трансформация с добавяне на думи. Примери:

При превода на израза *он вышел* (стр. 12) авторът е използвал усложнена конструкция: *Той излезе навън* – използван е глагол и уточняващо наречие.

Заслужава внимание преводът на руския израз *вот дуб, в которой ударил гром* (стр. 35), който е преведен на български език *ето дъбът, в който удари гръмовата стрела (гърмелът)*. В този превод Гранитски използва две думи за назоваване на *гъм*. В основния превод използва словосъчетание (*гръмовата стрела*), което бихме определили като свободен превод по смисъл, а за пояснение в скоби си служи с диалектна дума, която е често използвана при разговорната реч (*гърмелът*).

на изречението в процеса на превода в съответствие с нормите на езика на превода); 2) лексикални.

В разговор 25 (*За пролетта*) синтактичните конструкции са усложнени. Изречението *Это весенние цветы* (стр. 40), чийто превод е *Това са пролетни цветя*, е преведено *Това са цветята на пролетта*, което можем да определим като тромав превод.

Интерес представлява преводът на заглавието на разговор 52 – *О закусках* (стр. 80). Преводачът е използвал словосъчетанието *закусливи неща*. Тук авторът е употребил неологизма *закусливи*, лексема, образувана от *закуска* (*нещо за закуване*).

Използвайки думата *готварница* в разговор 34, авторът най-вероятно има предвид *кухня*. В периода, когато се създава разговорникът, думата *кухня* не е широко разпространена и затова се използва рядко в общуването. В един от преводните изрази авторът предпочита да замени *готварница* с *поварна*. В този случай Гранитски използва сродна дума, образувана от руската *повар*, която означава *готвач*.

Трябва да отбележим, че в *Разговор 93* Гранитски използва лексемите *конюха* и *сеизин*, които са със значение *коняр*. Можем да предположим, че през 70-те години на XIX век думата *коняр* рядко се е използвала и затова Анастас Гранитски е предпочел да използва *конюха*, а в скоби е отбелязана *сеизин*.

Както вече беше споменато, Гранитски се придържа към точния превод. В *Руско-българския разговорник* обаче в отделни случаи откриваме примери и за свободен превод по смисъл. Пример за това е руският израз *Всё ли вы в добром здорovie?* (стр. 5). Гранитски е превел кратко *Как се поминувате?* – израз, използван в онова време. Буквалният превод на руския израз *здесь не далеко е тук недалече*, но преводачът е използвал израза *тука близу*.

В преводната си дейност А. Гранитски винаги се е ръководел от принципа за ясен и разбираем превод. В своята преводаческа практика той използва както усложнени преводни конструкции, така и опростени, което освен придържане към източника показва и високата обработеност на книжовната реч на преводача.

ИЗВОРИ

Гранитски 1878: Гранитски, А. *Руско-българския разговори*. Търново: в печатницата на Л. Каравелов, 1878 г.

Дювернуа 1889: Дювернуа, А. Л. *Словарь болгарского языка по памяткам народной словесности и произведений новейшей печати*. Москва: Университетская типография, 1889.

Найденов 1858: Найденов, Ив. *Францушко-български разговорник*. Цариград: В книгопечатницата на Др. Цанков и Д. Мирков, 1858.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексеева 2010:** Алексеева, И. С. *Введение в переводоведение.* [Aleksееva, I. S. Vvedenie v perevodovedenie.] Москва Академия, 2010.
- Бархударов 1975:** Бархударов, Л. С. *Язык и перевод.* [Barhudarov, L. S. Yazyk i perevod.] Москва: Международные отношения, 1975.
- Иванова 1994:** Иванова, Д. *Българският периодичен печат.* [Ivanova, D. Balgarskiyat periodichen pechat.] Пловдив: Макрос 2000, 1994.
- Иванова 1998:** Иванова, Д. *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането.* [Ivanova, D. Ezikovite vaprosi v balgarskiya periodichen pechat prez Vazrazhdaneto.] Пловдив: Макрос 2000, 1998.
- Комиссаров 2004:** Комиссаров, В. Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты).* [Komissarov, V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty).] Москва: Высшая школа, 2004.
- Рецкер 2005:** Рецкер, И. Я. *Пособие по переводу с английского языка на русский. Часть II.* [Retsker, I. Ya. Posobie po perevodu s angliyskogo yazyka na ruskiy. Chast' II.] Москва: Высшая школа, 2005.
- Сиракова, Мичев 2012:** Сиракова, В., Мичев, С. *За похватите в превода: опит за описание.* [Sirakova, V., Michev, S. Za pohvatite v prevoda: opit za opisanie.] Научен електронен архив на НБУ, 2 октомври 2012, <<http://eprints.nbu.bg/1387/>> (11.10.2015).
- Томанова 2009:** Томанова, С. *Междуетиково взаимодействие в превода: От руски на български и от български на руски език.* [Tomanova, S. Mezhduezikovo vzaimodeystvie v prevoda: ot ruski na balgarski i ot balgarski na ruski ezik.] Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2009.